Lijsters

Deze keer wil ik het hebben over de lijstjes waarmee we rond de jaarwisseling om de oren geslagen worden. Het begint al met de lijstjes die de kinderen maken voor Sinterklaas. Van kindsbeen af wordt het oplijsten al ingepekeld.

Het jaareinde is het moment om een inventaris te maken van wat is, wat had moeten zijn, en wat we willen dat komt. Dat was al een traditie bij de Soemeriërs en het is voor een deel ook de oorsprong van het schrift en het talstelsel om te rekenen. Driewerf hoera voor de Soemeriërs, maar wat er vandaag aan de hand is, is *des Guten zuviel*. Dankuwel, alstublieft.

Volgens cultuursociologen maken we lijstjes om onszelf voortdurend te positioneren. Op het boodschappenlijstje kunnen we iets afvinken omdat we dichter bij het doel zijn geraakt. Meer algemeen dienen de to-dolijstjes om vervelende taken op te zetten waarvan we hopen dat ze uiteindelijk op een rafelig todeloolijstje wegdeemsteren nadat we een nieuw lijstje zijn begonnen omdat het vorige onleesbaar was geworden. En een nieuw jaar is dan misschien een goede gelegenheid om daarover te reflecteren.

Maar we willen ons ook meten ten opzichte van anderen: bij welke groep hoor je, of bij welke groep wordt je ingedeeld door de anderen, en waar sta je binnen een groep. We hebben nu eenmaal een ingebouwd instinct om zo hoog mogelijk op allerlei lijstjes te geraken. De pikorde binnen een groep bepaalt nu eenmaal onze mogelijkheden. Dat is een spelregel in de speelhoek van de kleuteropvang maar die geldt ook voor wereldleiders en voor echte Antwerpse huisvrouwen of grannies uit Poupehan. Het zal je kind maar wezen. Je kan geen bezigheid bedenken waar geen kampioenschap voor georganiseerd wordt of waarvoor geen prijs wordt uitgeloofd aan de eerste op de lijst. Wereldrecords over de gekste dingen worden bedacht waar je *numero uno* kan zijn. Daarvoor worden lijsten opgesteld om de rangorde bij te houden en de beste wint (meestal toch). *Chi non salta più in alto è stupido* of, om Ocean Vuong te parafraseren, *on earth we can be briefly gorgious*.

Maar we zijn ook verslingerd aan andere lijstjes waar we niet direct zelf op zouden willen komen: lijstjes met de grootste flops of flaters, de slechtste slogans, de grootste leugen, en de ergste verspreking. Aan de hand van deze lijstjes hopen we onszelf te positioneren als ver weg, of misschien toch niet zo ver weg, van dit soort aberraties.

En er zijn al die onschuldig lijkende lijstjes zoals toptienlijsten van boeken, muziek, podcasts, influencers, enzovoort. Ze worden wekelijks of maandelijks opgesteld, maar de jaarlijstjes zijn bijzonder omdat die toch wat breder verspreid worden. Ook aan de hand van deze lijsten weten we, als we onszelf daarin wat herkennen, of we bij dezelfde groep mensen horen als diegene die de stemmen voor de lijst hebben uitgebracht (lezers van een krant of weekblad, kijkers van een televisiezender, enz.).

En daar ligt de geit gebonden. Vroeger moesten daar gele briefkaarten voor verstuurd worden, en werden test- en controlegroepen zorgvuldig geselecteerd om die lijsten op te stellen en die werden dan gepubliceerd in gespecialiseerde tijdschriften zoals de Joepie. Nu trekt het Algoritme als een goddelijke poppenspeler aan onze dopaminetouwtjes. Algoritme, vroeger een woord voor nerds, schrijf ik nu met een hoofdletter als het verwijst naar de onzichtbare, almachtige, alwetende, en alomtegenwoordige, zogenaamd rationele beslissingssoftware die onze aandacht gijzelt, onze tijdsbesteding bepaalt, en ons te pas en te onpas, impliciet of expliciet lijstjes toont waar we niet om gevraagd hebben. Het Algoritme stelt voor ieder van ons een eigen kliklijstje op waardoor het ons in een groep

plaatst en ons wegzuigt naar de kolkgaten van de extreme uitwassen van die groep.

Het hele Algoritme is gebaseerd op logische, rationele regels die leren wat onze voorkeuren zijn en ons dan voeden met wat in de lijn van die vookeuren ligt. Wat kunnen we ons nog meer wensen? Dit lijkt de ideale wereld toch?

Benjamin Recht beschrijft in zijn boek *The irrational decision* dat deze rationalistische manier van denken, een gevolg is van de digitalisering en de manier waarop we een computer hebben leren werken zonder denken door het voorschrijven van "gedragsregels". Er zijn dan ook sociologen die de hele maatschappij op deze manier willen organiseren: van de rechtspraak tot zelfrijdende auto's, als we maar de juiste regels voorschrijven moet het geheel wel de perfectie benaderen.

Natuurlijk nemen mensen niet altijd beslissingen na weldoordachte overwegingen van emotieloze regels. Soms neemt ons reptielenbrein het over als instinctief moet beslist worden om te overleven, of speelt het limbisch brein dat onze emoties regelt een rol, en komt de neocortex pas tussen als de beslissing eigenlijk al genomen is in de vorige processen. Daarom dat sommige sociologen denken de maatschappij te moeten beschermen tegen irrationele beslissingen van mensen. Zij zijn dan voorstanders van het opleggen van bijvoorbeeld checklists en veiligheidsvoorschriften: lijsten van dingen die moeten afgevinkt worden alvorens men bepaalde handelingen stelt. Maar lijsten met regels en procedureel uit te voeren stappen roept een weerstand op. En dat is dan te verklaren doordat de wetenschap er meer en meer van overtuigd is dat zelfs onze ervaringen en waarnemingen niet de rationele regels volgen. Het is niet zo dat we bijvoorbeeld visuele informatie binnen krijgen die door de hersenen wordt verwerkt waardoor we ons bewust worden van wat we zien. Er zijn testen genoeg die aantonen dat, als er een aap lang het voetbalveld loopt tijdens een match (ik bedoel een echte aap, niet de lijnrechter) de meerderheid van de toeschouwers dat niet eens gemerkt heeft. Eigenlijk werkt het brein met *predictive coding*: het voorspelt wat er te zien is en enkel als de visuele informatie voldoende afwijkt van het voorspelde, zien we iets echt. Weerstand is dus ook iets dat onbewust gebeurt. We willen eigenlijk dat alles blijft zoals het is of zoals we verwachten dat het zal zijn. Elke verandering of wat afwijkt van de verwachting wekt onbewust weerstand op. Rationele regels opleggen helpt dus niet. Men moet de verwachtingspatronen proberen aan te passen als men wil dat er iets verandert.

Tot slot dus deze raad aan de lijsters van lijstjes met jaaroverzichten of lijstjes met nieuwjaarsvoornemens van BV's: stop ermee! Ofwel liggen die lijstjes in de lijn van mijn verwachting, en dan waren ze niet nodig, ofwel wijken ze af van mijn verwachting en dan zal dat onherroepelijk bij mij een instinctieve weerstand opwekken. Je kan je de moeite dus besparen. Anderzijds ben ik na zoveel jaren aan de lijstjes gewend geraakt, dus verwacht ik ze wel, en als ze er ineens niet meer zouden zijn, zou dat wrevel kunnen opwekken. Misschien moet ik een lijstje maken met lijstjes zodat ze in die volgorde geleidelijk kunnen afgebouwd worden, zodat de verwachtingspatronen aangepast worden. Ik zet het alvast op mijn to-dolijstje van het nieuwe jaar.